

Dolhai Lajos

Az euchológia

Néhány évvel ezelőtt Dobszay László egyik liturgikus témájú cikkében a következő megjegyzést olvashattuk: „Csodálkozom, hogy még senki sem tett kísérletet arra, hogy az Egyház hit- és erkölcsstanát az Egyház könyörgéseiből kifejtve írja le. Holott az őskeresztény korszak liturgikus szövegeiben olyan tisztán, hitelesen, közvetlenül, a maga természetes nyelvén beszél az Egyház saját hitéről, mint talán semelyik más szövegben sem.” (Új Ember 1994. febr. 20.)

Az igaz, hogy az Egyház hitét és erkölcsstanát a liturgikus szövegekből kiindulva még senki sem foglalta össze, de a hit igazságainak kifejtésében a liturgia mint forrás (*locus theologicus*) már az első évszázadoktól kezdve jelentős tényező. A liturgia az élő szent hagyomány lényeges eleme. Ezért a liturgia valóban segíthet az Egyház hitének megfogalmazásában, de az is nyilvánvaló, hogy a liturgia egyedül, önmagában nem képes megismertetni a keresztény hit igazságait. Egyébként régen és a közelmúltban is születtek olyan tanulmányok, amelyek a szentmise és a szentségek imádságainak liturgikus teológiai elemzésével foglalkoztak.¹

Egyébként nemcsak a liturgikus teológiában és a szentségtanban, hanem más összefüggésekben is egyre többet hivatkozik a teológia az Egyház imádságaira. A teológia művelése konkrétan is igazolja, hogy a „*lex orandi lex credendi*” (az imádság törvénye, a hit törvénye) közmondásszerű teológiai alapelv általánosan ismert és elfogadott lett az Egyházban. Az V. századtól kezdve ismert ez az alapelv az Egyházban (DS 246), de az axióma elfogadásához az is nagy mértékben hozzájárult, hogy a legújabb kor pápai megnyilatkozásai is ismételten idézték, sőt bizonyítékként is felhasználták. A Katolikus Egyház új Katekizmus (1993) is kiemelten tartalmazza ezt az adágiumot (KEK 1124, 1126). Az új katekizmus az egyetemes Egyház liturgikus szövegeit és magyarázatait gazdagon idézi. Nemcsak a római, hanem a keleti egyházak liturgiáját is felhasználja teológiai igazságok bizonyítására és megvilágítására (vö. például KEK 1386).

Újabban a liturgikának van egy része, az *euchológia*, amely éppen arra szolgál, hogy az Egyház imádságait, annak törvényszerűségeit elemezze. A liturgikus imádságok elemzésének vannak törvényszerűségei, feltétlenül figyelembeveendő alapelvei.² A teológiai alapelvek mellett figyelembe kell vennünk az imádságok műfaját, sajátos szerkezetét, a liturgiában elfoglalt helyét. Csak így, ilyen hermeneutikai elemzés után jelenthetjük ki, hogy a liturgikus imádságok „tiszán,

¹ Vö. V. Raffa: „Le orazioni sulle offerte del proprio del tempo nel nuovo Messale”, in *Ephem. Lit.* 84 (1970) 299–322.; R. Falsini: *Commento alle orazioni dopo la comunione delle domeniche e feste*. Milano 1967.

² Vö. M. Augé: „Principi di interpretazione dei testi liturgici”, in *Anamnesis* 1. Marietti 1974. 159–207.

hitelesen, közvetlenül” tanítják az Egyház hitét. Mert nem feledkezhetünk meg arról, hogy a liturgia az Egyház hitét nem a teológiai tudományok szaknyelvén hirdeti, hanem az imádság, a katekézis, sőt a költészet nyelvén. A liturgia elsősorban nem az „igazságot”, hanem az áhítatot és az istentiszteletet szolgálja. Külön nehézséget jelent a liturgikus szövegek nemzeti nyelvekre való lefordítása, mert nagyon sok esetben ezek a fordítások nem tudják visszaadni az eredeti latin szavak, illetve fogalmak tartalmi gazdagságát.

Meghatározása

Az euchológia (a görög *eukhé* = imádság és a *logosz* = tudomány szavak összetételéből) a liturgikának az a része, amely a liturgia imádságait, a liturgikus imádságok törvényszerűségeit és teológiáját elemzi. Emellett az euchológia egy adott liturgiában vagy egyes liturgikus könyvekben előforduló imádságok összességét is jelenti.³ A liturgikus imádságok összességét *depositum euchologicum*-nak is szoktuk nevezni.

A liturgiában sokféle liturgikus szöveggel találkozunk, amelyeket főként az eredetük és az irodalmi műfaj szempontjából szoktuk megkülönböztetni. Eredet szerint vannak bibliai eredetű liturgikus szövegek, és vannak olyanok, amelyeket az imádkozó Egyház fogalmazott meg kifejezetten liturgikus használatra. Az első csoportba tartoznak a szentírási olvasmányok és a biblikus énekek (ó- és újszövetségi kantikumok), a másik csoportba az Egyház által létrehozott imádságok, függetlenül az irodalmi műfajuktól. Beszélhetünk még kisebb és nagyobb euchológiáról (*euchologia minor* és *euchologia maior*) is. A kisebb euchológia az egyszerű, kisebb könyörgések (*collecta*, *oratio super oblata*, *postcommunio*, *oratio super populum* stb) összessége. A nagyobb euchológiához tartoznak a hosszabb és több részből álló nagyobb jelentőségű, megszerkesztett imádságok, mint például a prefáció, az eucharisztikus imádságok (kánon), és az ünnepélyes áldások.

Az euchológia jelentősége

A liturgiátörténések mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak az euchológiának. A liturgia kiemelten fontos az Egyház önértelmezése szempontjából.⁴ Így tehát az euchológia arról is tanúskodik, hogy a keresztények egy adott korban, hogyan értették és élték meg a liturgiában Krisztus és az ő Egyházának misztériumát.

³ A keleti egyházakban a legfontosabb liturgikus könyvet *euchologion*-nak (=imádságoskönyv) nevezik. Ez magában foglalja a zsoltókat, a zsolozsma állandó részeit, továbbá a 3 fő miseformulát (Bazileosz, Krizosztomosz és Nagy Szent Gergely liturgiája).

⁴ Vö. L. Mayer: „Das Kirchenbild des späten Mittelalters und seine Beziehungen zur Liturgiegeschichte”, in *Vom christlichen Mysterium*. Düsseldorf 1951. 294.

P. Alfonsoval együtt állíthatjuk, hogy „a liturgia tanulmányozása (...) elsősorban az euchológia tanulmányozása”⁵. Anélkül, hogy leértékelnénk a liturgikus teológia fontosságát és megfélekedznénk a liturgia szimbólumairól, hangsúlyoznunk kell a liturgiában a szó, illetve az imádságok teológiai jelentőségét. Ha a keresztény kultusz tárgyi szimbólumai önállósulnak, vagyis elszakadnak az isteni szótól és a liturgiában elhangzó imádságoktól, akkor a keresztény istentisztelet is ritualizmus, vagy rosszabb esetben mágia felé hajlik el. A liturgikus imádságokat nem tanulmányozhatjuk a liturgia egészéből kiszakítva, a Biblia (az Isten szava) és az euchológia (az Egyház szava) főként az ősegyházban elválaszthatatlanul összetartozik, sőt a kettő mennyiségi szempontból is jelentős része a keresztény liturgiának. A liturgikus imádságok is mágikus formulákká lehetnek, de csak akkor, ha ezeknek megszűnik a dialogikus jellege, vagyis akkor, ha nem képesek kifejezni azt, ami minden vallás lényege: Isten és az ember személyes kapcsolatát.

A liturgikus szövegek a Szentírás által ihletett és a kinyilatkoztatáshoz igazodó imádságok, de mint irodalmi alkotások nagy mértékben függenek a szerzőtől, s főként attól a kortól és kulturális környezettől, amelyben meg lettek fogalmazva. Ez a két tényező nemcsak formailag határozza meg a könyörgéseket, hanem teológiai szempontból is figyelembe veendő.

A biblikus kontextus és az euchológiában meglévő biblikus kifejezések nemcsak a hagyomány tanúi, hanem természetes gyümölcsei annak a megértési folyamatnak, amelyben a keresztény közösség Krisztus misztériumára reflektált, s amelynek eredménye maga az újszövetségi Szentírás is. Találón jegyzi meg ezt C. Vagaggini, amikor azt írja⁶, hogy a liturgia nem tesz mást, mint „koordinálja, hangsúlyozza és magyarázza” azt a Szentírást, amely mindig is kiemelt szerepelt kapott a liturgiában.

Az Egyház, amikor a liturgiában az Isten ígéjéről elmélkedik és a liturgiában szentírási kifejezéseket használ, nyilvánvalóan megfelelő irodalmi formákat keres és talál, hogy korabeli emberek számára is érthetők legyenek a liturgia misztériumai. Amikor egy adott kor irodalmi műfajait használja, ezt azért teszi, hogy az érthetőség mellett az istentisztelethez méltó legyen az imádság formája is, vagyis a keresztény emberben a hit és az áhítat gyarapodását elősegítse. Ebből a nemes törekvésből születik meg a liturgikus nyelv, amelynek klasszikus példáit megfigyelhetjük az első évszázadok sacramentariumaiban.

Az euchológia története párhuzamosan nyomon követhető a liturgikus könyvek történetével. A kezdeti időkben (I–IV. század) a karizmatikus gyülekezetben a spontán módon megfogalmazott imádságok voltak többségben, majd a IV. század közepétől megjelennek az előre megfogalmazott könyörgések. A korai középkor, az európai kultúra egységesülése előtti időszak, a nagyobb európai népek egyházainak létrejötte, igen kedvezett a különböző liturgiák kialakulásának (gallikán, hispán-vizigót, ambrozián liturgia stb.). Így formálódnak

⁵ P. Alfonso: *L'eucologia romana antica. Lineamenti stilistici e storici*. Subiaco 1931. 7.

⁶ C. Vagaggini: *Il senso teologico della liturgia*. Ed. Paoline 1965. 427.

és fejlődnek Nyugaton a liturgiák, a különböző liturgikus hagyományok, melyek a középkor folyamán kölcsönösen gazdagítják egymást. A tridenti zsinattal befejeződik ez a fejlődési folyamat, hiszen a Tridentinum a latin egyházban végérvényesen és egyértelműen rögzítette a liturgikus imádságok szövegét, és egységesítette a különböző liturgiákat. A Vatikáni zsinat a liturgikus könyvek és liturgikus imádságok reformját lehetővé tette (SC 25), sőt azt is megengedte, hogy az Egyház hivatalos imádságai figyelembe vegyék az egyes népek kultúráját és hagyományait (SC 37–39).

A keresztény imádság alapja a kinyilatkoztatás, amely meghív minket Krisztus által a Szentlélekben az Istennel való közösségre. Az euchológia ezt a misztériumot fejezi ki. Ezért a liturgikus imádság alapvető sajátossága az anamnézis: a megemlékezés. A Szentírás értelmében ez a megemlékezés nem csupán a múlt eseményeinek az emléke, hanem Isten üdvtörténeti tetteiről (mirabilia Dei) való megemlékezés, mégpedig olyan formában, hogy amiről megemlékezünk, az jelenvalóvá is válik számunkra, hogy abban részesüljünk (methexis). Így ünnepelte a választott nép is az Egyiptomból való szabadulást: valahányszor megünnepelelték a húsvétot, a kivonulás eseményei jelenvalóvá váltak számukra, hogy életüket annak megfelelően alakítsák.

Mindamellettt nyilvánvaló az is, hogy az imádság nemcsak az Istennel való párbeszéd eszköze, hanem evilági vonatkozása is van, hiszen az imádkozó zsolnáros vagy keresztény ember fejezi ki önmagát általa. Az imádkozó ember világban való helyzete, aggodalmai, reményei és örömei jelentik azt az élethelyzetet, amelyben az imádság megfogalmazódik. Ismernünk kell tehát az egyes imádságok megfogalmazásának helyét, idejét, és körülményeit, hogy még egyértelműbben meg tudjuk állapítani az imádságokban meglévő kinyilatkoztatott igazságokat. Így például nem mellékes körülmény az, hogy a Sacramentarium Veronense imádságai bizonytalan történelmi és politikai helyzetben fogalmazódtak meg (a nyugat-római birodalom bukása, 476), hiszen az üdvtörténet misztériumai mellett ennek a kornak nehézségeit is megismerhetjük.

A szentmise könyörgései

A liturgia Isten dicsőségét és az ember üdvösségét szolgálja. Ezzel együtt, ezt a kettős célt nem kizárva az Egyház liturgiája tanít és nevel is minket. Nyilvánvaló, hogy a liturgiában közvetlenül és legegyszerűbben az euchológia a legfőbb tanító. A szentmise imádságai közül kiemelkedik három könyörgés: a collecta (az első könyörgés), az áldozati adományok fölötti könyörgés (oratio super oblata) és az áldozás utáni könyörgés (postcommunio). Mindhárom könyörgésnek saját funkciója van a liturgiában. Éppen ezért teológiájukat csak a liturgiában betöltött jellegzetes szerepük figyelembe vételével lehet összefoglalni.

A szentmise első könyörgésének latin elnevezése (collecta) már önmagában is utal e könyörgés sajátosságára. A legvalószínűbb magyarázat szerint azért

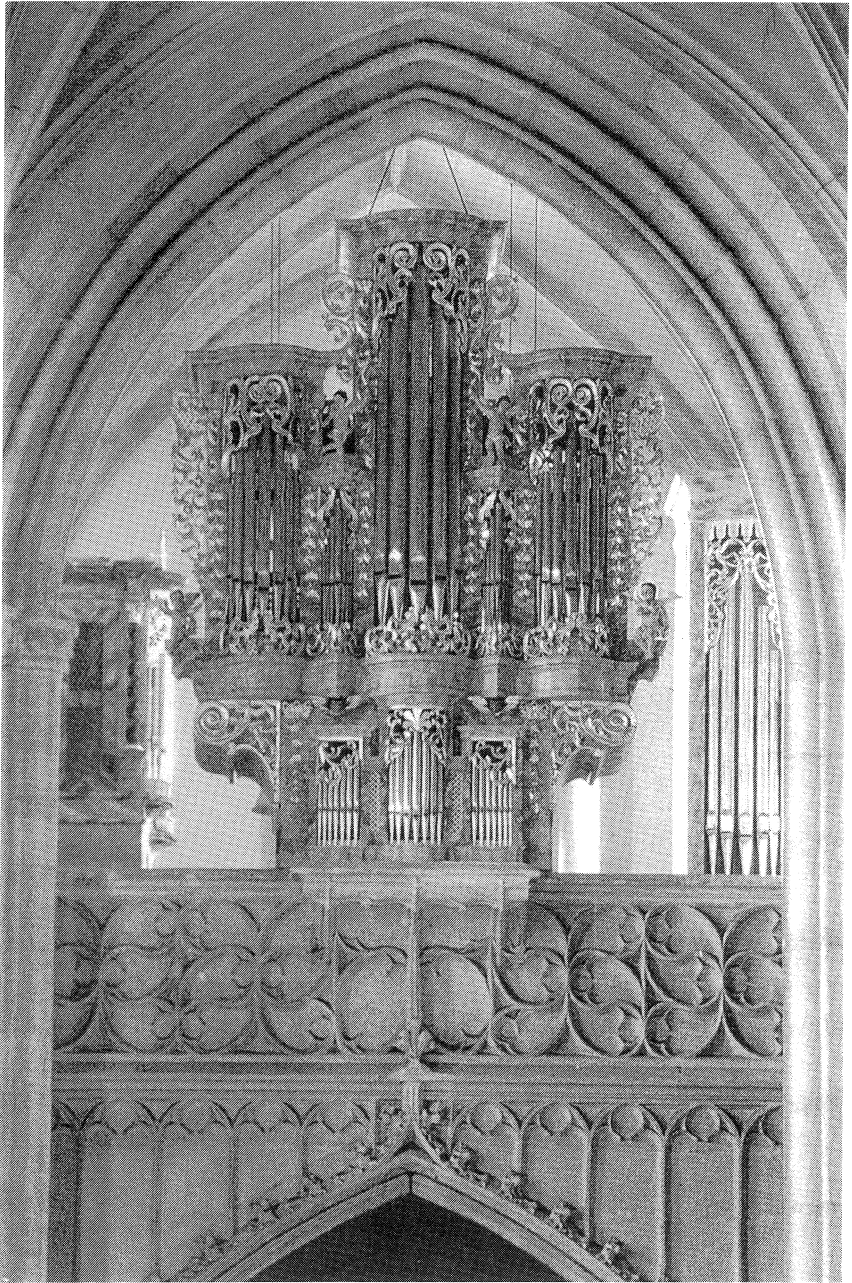
kapta az imádság ezt a nevet, mert ezen könyörgésben a miséző pap mintegy összefoglalja a hívő közösség imádságait⁷, s a pap azt a nép nevében az Úr elé terjeszti. A „Könyörögjünk!” felszólítás utáni csend és a végén az „Ámen!” akklamáció által csatlakozik és azonosul a közösség a könyörgéssel. A könyörgés értelme és szerepe tehát az, hogy mindannyian, vagyis a pap és a hívek együtt állunk az Isten színe elé, és a miséző pap nevünkben és helyettünk Jézus Krisztus által a Szentlélekben az Atyához terjeszti kéréseinket (vö. ÁR 32). Ez a könyörgés utal a napi liturgia sajátos misztériumára. A könyörgés fő része, amely a kérést és annak motívumait tartalmazza, a napi liturgiára és az ünnepelés mondanivalójára emlékeztet bennünket. A collecta tehát nem kötődik szorosan az eucharisztia megünnepléséhez. Úgy is tekinthetjük, mint a szentmise bevezető részét lezáró imádságot, vagy mint a liturgikus ünnepelést bevezető nagy orációt. Éppen ezért az eucharisztia teológiai szótárának összeállítása szempontjából nincs különösebb jelentősége.

Míg a kollekták Isten kegyelméért könyörögnek az ünnepre való összefüggésben, de minden eucharisztikus vonatkozás nélkül, addig a felajánlási könyörgés lényege szerint az eucharisziára irányul. Egy-két kivételtől eltekintve nem találunk benne utalást a napi liturgiára. Ez az imádság az áldozati adományok felajánlásához kapcsolódik. Sajátos funkciójából következik, hogy a felajánlás céljáról, az eucharisztikus áldozat lényegéről tanítja az eucharisztikus közösség tagjait. Többféle szerepe is van ennek az imádságnak. Egyrészt lezárja az áldozati adományok előkészítését, másrészt szoros kapcsolatban van az eucharisztikus imádsággal, amit közvetlenül bevezet.

Tartalmilag számunkra azért fontos, mert sok esetben elővételezi az áldozás utáni könyörgések témáit, hiszen már a felajánló könyörgésben is imádkozunk azért, hogy majd gazdagon részesüljünk a szentáldozat gyümölcseiben.

A postcommunio, az áldozás utáni könyörgés egyrésztől hálaima a szentmisén elnyert kegyelmekért, másrésztől kérő imádság azért, hogy az Úr az eucharisztia megünneplését fordítsa lelkünk javára. A misekönyv általános rendelkezései (56. p.) egyértelműen megfogalmazzák az utolsó oráció rendeltetését: „Az áldozás utáni könyörgésben a pap az ünnepelet misztérium gyümölcseiért esedezik”.

⁷ Vö. J. A. Jungmann: *A szentmise*. (Magyar fordítás.) Eisenstadt 1977. 170–172.

*A kolozsvári Szent Mihály-templom új orgonája.
Lásd Magyar Egyházzene III (1995/1996) 359.*